

BEREGSZÁSZ UTCANEVEI

Beregszász a kárpátaljai magyarság központja, Kárpátalja egyetlen magyar többségű városa. Járási székhely. Alapítása a XI. századra tehető. Korábbi neve Lampertszásza volt. Ez egyfelől a helység szász telepeseire, másfelől pedig feltehető alapítójára, Lampert hercegre utalt, aki I. László idejében a vidék ura volt. Lampertszásza előtagja később a beregi erdőispánságnak, illetőleg Bereg vármegyének a nevével cserélődött fel, mert az Árpád-kor végén itt volt a beregi ispán székhelye, ahol a megyei gyűléseket tartották. (KISS, 1988: 198) 1271-től Beregszász lett Bereg megye székhelye. 1552-ben itt tartották az első református zsinatot.

A történelem viharai többször sújtották a várost. 1566-ban a tatárok, 1657-ben a lengyelek rombolják le. A legnagyobb változások Beregszász életében mégis 1919 szeptemberében kezdődtek, amikor a csehszlovák katonaság foglalja el, és az itteni magyarság kisebbségi sorba kényszerül. Megkezdődik a csehek és a ruszinok betelepítése az addig színmagyar városba, amely olyannyira hatékony, hogy 1923-ban a magyarok részaránya 52%-ra csökken. 1936-ban a várost megfosztják megyeszékhelyi rangjától. 1938. november 9-én a magyar hadsereg bevonul Beregszászra, s a város újra Magyarországhoz tartozik 1944 októberéig, amikor a szovjet csapatok szállják meg. Ezzel megkezdődik Beregszász és a kárpátaljai magyarság második kisebbségi korszaka. Újabb nagy betelepülési hullám kezdődik, amely napjainkban is tart. A 90-es években a határok megnyíltával sajnos megindult a magyar lakosság kivándorlása az anyaországba, ennek következtében a magyarság aránya lassan 50% alá esik a legmagyarabb városban. A 2000-es adatok szerint a város lakosainak száma 31116 fő.

A történelmi változások nagyon jól nyomon követhetőek az utcanevek változásaiban is. Minden új rendszer a saját ideológiájának megfelelően változtatott az utcák nevein. A legutolsó nagy változtatás a 90-es évek elején történt Beregszászban. A rendszerváltás utáni utcanév-változtatások jellemző vonásait Kálnási Árpád foglalja össze a Rendszerváltás – utcanév-változtatás című cikkében. (MNyj. XXXII: 55–61.) Ezek Beregszász utcanévadására is érvényesek. A kommunizmus bukását követően időszerűvé válik a letűnt rendszer ideológiai, politikai felfogását tükröző névanyag lecserélése. A beköszöntő demokráciának köszönhetően a kisebbségek jogot kaptak arra, hogy felvállalhassák nemzeti identitásukat. Az ekkor még alig egy éve alakult KMKSZ (Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség) beregszászi alapszervezete kezdeményezte a város nevének megváltoztatását (Beregovo-ról Beregszászra), a város címerének és a történelmi magyar utcaneveknek a visszaállítását. A kezdeményezés a Városi Tanács képviselőtestületében is támogatókra talált. Az utcanév-változtatásokkal kapcsolatban Dalmay Árpád, a KMKSZ beregszászi alapszervezetének elnöke a következőket nyilatkozta: „Ami a város utcaneveit illeti, 1944 őszén valamennyit megváltoztatták, s az esetek túlnyomó többségében teljesen indokolatlanul, a lakosság véleményének kikérése nélkül. Mi csupán azoknak a neveknek a visszaállítását szorgalmazzuk, amelyek

egykor itt élt, városunkhoz kötődött híres emberek nevét viselték, vagy pedig ma is elevenen élnek a használatban. Legfeljebb 15–20 név megváltoztatásáról lenne szó, ami ahhoz képest, hogy Beregszásznak több mint 110 utcája van, nem is sok”. (Beregi Hírlap, 1990. július 7.) A Városi Tanács határozott egy bizottság létrehozásáról, amely felülvizsgálta a város utcaneveit. Az utcanév-vizsgáló bizottság tagjai a következő alapelvekben egyeztek meg munkájukkal kapcsolatban:

- a. Ahol lehet, visszaállítják az 1944-ben megváltoztatott, de a lakosság körében ma is használt neveket.
- b. Megszüntetik a kommunista rendszerre emlékeztető és a jellegtelen utcaneveket.
- c. Elsősorban olyan híres emberekről neveznek el utcákat, akik valamilyen módon kapcsolatban álltak Beregszásszal. (Beregi Hírlap, 1992. július 29.)

Ezekhez az alapelvekhez többé-kevésbé végig igyekeztek következetesen igazodni. A bizottság munkája mellett a lakosság is kezdeményezhette az utcanevek változtatását. Több utca így kapta vissza régi magyar nevét. Az elkészült javaslatok a közgyűlés elé kerültek, majd a képviselők szavazás útján döntöttek a változtatás mellett, vagy ellen. A szavazás minden utca esetében külön történt. Az első nagyobb névváltoztatásra 1992. február 16-án került sor, amikor a Városi Tanács 22 utca esetében elfogadta a nevek megváltoztatását. (Beregi Hírlap, 1992. február 19.)

Később szerencsére a célkitűzések megváltoztak, és az utcanevek tömeges változtatására került sor. A bizottság munkájának eredményeként napjainkra Beregszászban, a külvárosokat nem számítva, 61 utca kapta vissza régi nevét, vagy kapott új, időszerűbb nevet.

Beregszász hivatalos utcaneveinek száma napjainkban 143. Ebbe beletartoznak Bulcsú és Beregardó utcanevei is. Előbbit 1946-ban, utóbbit 1958-ban csatolták a városhoz. Az alábbiakban ezeknek a jelentéstani vizsgálatát a végzem el az előtagok alapján. Az utcanevek csoportosításánál elsősorban Hajdú Mihály munkájára támaszkodtam (HAJDÚ, 1975). Az utcanév tágabb értelmezését vettem figyelembe: ide soroltam az utcák, terek, közök neveit, vagyis a közterületi neveket. (HAJDÚ, 1994: 62.) Munkám során Beregszász 2001-ben megjelent térképe, és a rajta található utcanévtár volt az alapvető forrásom.

Személynévből alakult utcanevek:

Beregszászban is az egyik legkedveltebb névadási forma a személynevekkel történő elnevezés. Bizonyítja ezt, hogy a város **143** utcája közül **81 (56,64%)** utca neve személynévi eredetű. A névadók nemzetiségét tekintve 47 magyar, 16 ukrán ~ ruszin, 16 orosz, 1 litván. A hiányzó egy név egy szent (Flórián) neve. A magyar személyek nagyon kedvező arányban vannak képviselve az utcanévadók között, ennek okaként azt kell megemlíteni, hogy a névváltoztatást elsősorban a magyar szervezetek ösztönözték, de emellett sok új ukrán név létrejötte is nekik köszönhető.

Magyar személyek:

Történelmi személyek: (14 név, 9,79%)

- a honfoglalás idejéből: *Lehel utca*.
- a Dózsa-féle parasztháború: *Dózsa utca*.
- a törökellenes harcok: *Hunyadi utca*, *Kinizsi utca*, *Zrínyi utca*.
- az erdélyi fejedelemség korából: *Bethlen utca*.
- a Rákóczi-szabadságharc alakjai: *Bercsényi utca*, *Esze Tamás utca*, *II. Rákóczi Ferenc tér*.
- az 1848-as szabadságharc idejéből: *Batthyány utca*, *Bem József utca*, *Damjanich utca*, *Kossuth tér*, *Széchenyi utca*.

Írók, költők: *Arany János utca*, *Eötvös József utca*, *Gvadányi utca*, *Illyés Gyula sétány*, *Kazinczy utca*, *Kisfaludy utca*, *Kölcsey utca*, *Mikes utca*, *Petőfi utca*, *Tinódi utca*, *Tompa Mihály utca*, *Vörösmarty utca*. *Petőfi útköz*. (13 név, 9,09%)
Nagy íróink, költőink közül többen megfordultak a városban, emléküket az utcaneveken kívül szobrok és emléktáblák is őrzik (Petőfi, Illyés).

Zeneszerzők: *Bartók Béla utca*. Bartók szintén járt Kárpátalján.

A magyar személyekről elnevezett utcanevek nagy része nem a névváltoztatás során keletkezett. Ezek a nevek a korábbi (magyar) időszakokban Beregszász hivatalos utcanevei voltak, de a történelmi változások során újra és újra lekerültek az utcanevtáblákról. (Elég csak a *Kazinczy utca* sorsát végigkövetni: 1914: *Kazinczy utca*, 1937: *Kárpáti utca*, 1943: *Kazinczy utca*, 1945: *Kárpátontúli utca*, 1991: *Kazinczy utca*). Az 1944-től 1991-ig fennálló kommunista hatalom nem tűrte meg a rendszernek nem megfelelő neveket. Ráadásul ezek a személyek számukra idegen ország képviselői is voltak. A helyi magyar lakosság azonban megőrizte őket, és a mindennapi érintkezésben csak ezeket használta. Tudatos célt szolgált ezeknek az utcaneveknek az újjáélesztése, mert jelentősen elősegítik a nemzeti identitás megőrzését a helyi magyarság körében.

Helytörténeti személyek

A helytörténeti személyek közé soroltam azokat a személyeket, akik valamilyen módon kötődtek Beregszászhoz, itt születtek, hosszabb időt töltöttek a városban. Ezen kívül helyet kaptak ebben a csoportban azok a személyek is, nemzetiségre való tekintet nélkül, akik kárpátaljai származásúak (24 név, 16,78%).

Író, költő: *Tamás Mihály utca* (író, építészmérnök, egyetemi tanár. Beregszászban született), *Győry Dezső utca* (költő, író, szerkesztő), *Duchnovics utca* (Duchnovics Sándor, a ruszinok nemzeti írója), *Bakó Gábor utca* (lapszerkesztő, a Beregi Hírlap egykori főszerkesztője), *Kovács Vilmos utca* (kárpátaljai magyar író, költő), *Pálóczi Horváth Lajos utca* (író, műfordító, a város szülötte), *Geleji Katona István utca* (erdélyi ref. püspök, író, nyelvész. 1615-ben a beregszászi is-

kola igazgatója), *Dsida Jenő utca* (Beregszászban töltötte gyermekkorát), *Illés Béla utca* (a városban tanult), *Lehoczky utca* (Lehoczky Tivadar, régész, helytörténész, Bereg megye monográfiájának a szerzője).

Történelmi személy: *Korjatovics utca* (Korjatovics Tódor litván fejedelem, aki birtokokat kapott a vidéken), *Lampert herceg utca* (a város alapítója), *Ekkel György utca* (beregszászi 48-as honvédszázados, később Máramaros megye főispánja), *Lónyai utca* (Bereg megye egyik főbirtokos családja), *Perényi Zsigmond utca* (az 1848–49-es szabadságharc vértanúja, az országgyűlés felsőházának egykori elnöke).

Nyelvész: *Beregszászi Nagy Pál utca* (nyelvtudós, a sárospataki főiskola rektora volt).

Tudós: *Huca-Venelin utca* (Huca-Venelin György, kárpátaljai származású ruszin szlavista, történész, filozófus), *Lucskay utca* (Lucskay Mihály görög katolikus lelkész, nyelvész, történész).

Tanár: *Czabán Samu utca* (beregszászi tanár).

Orvos: *Linner Bertalan utca* (beregszászi sebész főorvos).

Festő: *Grabovszky utca* (Grabovszky Emil kárpátaljai festő).

Pap, lelkész: *Radán Balázs utca* (református énekszerző, beregszászi lelkész), *Szilvay utca* (Szilvay Iván görög katolikus lelkész, író, költő).

Ismeretlen: *Mihók Péter utca*. Sajnos ebben az egy esetben nem sikerült kiderítenem a névadóról, hogy milyen kapcsolatban állt a várossal. Egyetlen, általam használt forrás sem tesz róla említést.

A legnagyobb csoportot a helytörténeti személyek alkotják. Az ő esetükben a névváltoztatókat az emlékállítás célja vezette, méltóképpen kívántak megemlékezni városuk nagyjairól.

Nem magyar személyek

A nem magyar személyek esetében elkülönítettem az orosz és az ukrán nemzeti-ségűeket. Ezek a személyek nem kötődtek a városhoz, de még Kárpátaljához sem. Ezzel szemben a többségi nemzet jeles személyiségei, ezért neveztek el róluk utcát Beregszászban. Az orosz és ukrán nevek nagy többsége már a szovjet időkben is létezett. Csak azokat változtatták meg, amelyeknek ideológiai kötődésük volt. (Lenin utca, Majakovszkij utca stb.)

Történelmi személyek: (5 név, 3,4%)

Ukrán: *Bohdan Hmelnickij utca*, *Karmeljuk utca* (ukrán szabadsághősök).

Orosz: *Szuvorov utca*, *Kutuzov utca* (orosz hadvezérek), *Balugyanszki utca* (orosz szenátor). Talán vitára adhat okot, hogy a *Balugyanszki utca* névadóját, a magyar származású Balugyanszki Mihályt az orosz személyek közé sorolom, de élete meghatározó részét Oroszországban töltötte, ott is halt meg.

Írók, költők: (15 név, 10,49%)

Ukrán: *Ivan Franko utca*, *Kocjubinszkij utca*, *Kotljarevszkij utca*, *Leszja Ukrajinka utca*, *Olga Kobiljanszkaja utca*, *Sevcsenko utca*, *Sztefanik utca*.

Orosz: *Dosztojevszkij utca, Gogol utca, Lermontov utca, Puskin tér, Puskin utca, Tolsztoj utca, Turgenyev utca, Paszternak utca.*

Zeneszerzők:

Ukrán: *Liszenko utca* (az ukrán himnusz zeneszerzője).

Orosz: *Csajkovszkij utca.*

Festő: *Larionov utca* (orosz).

Tudósok: (6 név, 4,19%)

Ukrán: *Hrusevszkij utca* (történész), *Potusnyak utca* (ruszin folklorista).

Orosz: *Lomonoszov utca, Pacsovszkij utca* (történész), *Gagarin utca, Komarov utca* (űrhajósok).

Földrajzi nevekből képzett utcanevek

A személynevekkel képzett utcanevek nagy számának mellett sok új utcanevet hoztak létre földrajzi névből. Ez tudatos visszatérés a természetes névadáshoz, mert az egykori népi neveket eleveníti fel. Az így képzett utcanevek az összes név **16,08%**-át alkotják.

Dűlőnevek: (8 név, 5,59%)

Főleg a beregszászi szőlőhegyen található dűlőnevek voltak a névadók. Ez a hegy évszázadokon keresztül biztos megélhetést nyújtott a városlakóknak: *Alsó-kert utca, Szőlőhegy utca, Vadtelep utca, Hegyalja utca, Bábotka utca, Csigazug utca, Csizaj utca, Rozsokert utca.*

Településrész - név: (3 név, 2,09%)

Egykor különálló, de ma már Beregszászhoz tartozó településről kapta nevét a *Bulcsú utca* és a *Különtanya utca*. Utóbbi a beregszászi cigánytábor jelöli. Az *Újtelepülés utca* a város új kerülete.

Helységnevek: (11 név, 7,69%)

A helységnevekből származó utcanevek többsége szomszédos falu vagy város nevének *-i* képzős származéka. Ezek valós irányt fejeznek ki, mert a névben szereplő településre vezetnek. Az ilyen nevek korábban is hivatalos utcanevek voltak, ezért ezeket nem kellett megváltoztatni: *Dédai utca, Muzsalyi út, Macsolai útelágazás, Macsolai út*. Távolabbi, de kárpátaljai településre utal: *Munkácsi út, Munkácsi útköz, Ungvári utca*. Ukrajnai nagyvárosról nevezték el a *Kijevi, Zaporozsjei és Szevasztopoli utcákat*.

Tájegység: (1 név, 0,7%)

A földrajzi névi eredetű utcanevek között egy tájegységre utaló név is előfordul: *Verhovinai utca*.

Az emberrel közvetlen kapcsolatot jelentő utcanevek

Az ide sorolható nevek nagy része még az előző rendszerből maradt vissza. Megváltoztatásukra történtek kísérletek, de azokat a Városi Tanács végül elutasította.

- a. Testrészeiről: *Kiskéz utca, Nagykéz utca.*
- b. Társadalmi helyzet: *Munkás utca.*
- c. Évfordulók nevei: *Május 1. utca, Március 8-a utca.*
- d. Katonáskodás: *Hősök tere, Önkéntesek utcája.*

Emberi tevékenységre utaló utcanevek

Meglepően kevés emberi tevékenységre utaló utcanév van a városban. A történelmi adatokat vizsgálva az derül ki, hogy a XX. század során csak a szovjet korokban jöttek létre ilyen nevek. A mai nevek közül a közelmúltban megszűnt az alapja a *Szovhoz* és a *Bulgárkert utcának*, mivel ezek az intézmények már sehol nem léteznek az országban.

- a. Foglalkozásra utal: *Építők utca, Geológus sugárút.*
- b. Mezőgazdasággal kapcsolatos: *Szovhoz utca, Bulgárkert utca.*
- c. Bányászat: *Bánya utca.*

Az ember fizikai és szellemi alkotásaival kapcsolatos utcanevek

- a. Épületről, építményről kapta a nevét 7 utca: *Gyár utca, Strand utca, Újvásártér utca, Park sétány, Iskola utca, Állomás utca, Kisvasút utca.*
- b. Szellemi alkotás: *Architektúra utca, Terv utca.*
- c. Elvont fogalmak: *Béke utca, Ifjúság utca, Új világ utca.*
- d. Művészeti élet: *Művészet utca.*
- e. Keresztény hitvilág: *Flórián utca* (szent).
- f. Sport: *Testnevelés utca.*

Természettel kapcsolatos utcanevek

Viszonylag kevés név utal a természeti környezetre. Ezek többsége is növénynevből keletkezett. A 6 név a teljes névanyag 4,2%-át alkotja.

- a. Növénynév:
 - virágról: *Virág utca*
 - fáról: *Akácfa utca, Erdős utca, Fűzes utca, Szilvás utca.*
 - egyéb: *Nádas utca.*
- b. Csillag: *Nap utca.*

Az utca helyzetére, milyenségére, hangulatára utaló utcanevek

- a. Az utca nagysága, formája: *Görbe utca, Keskeny utca.*
- b. Az utca fekvése: *Vérkepart utca, Újvérkepart utca.* A város folyójáról kapták a nevüket, amellyel párhuzamosan fekszenek.
- c. Az utca hangulata: *Vidám utca, Csendes utca.* Ezek egyértelműen mesterséges nevek, mert nem tényleges tulajdonságokat jelölnek.

Az utótagok vizsgálata

Végezetül nézzük az utótagok megoszlását is. Mint az alábbiakból kitűnik, a leggyakrabban az *utca* utótaggal képeznek utcanevet, ez alkotja az összes utcanev majdnem 91%-át. A többi utótag csak elenyésző számban fordul elő, ami sajnos egyhangúvá teszi az utcanevadást. A város kisvárosi jellegéből adódóan ez az arány természetesnek nevezhető.

Utca	130	90,9%	útköz	2	1,4%
Tér-tere	4	2,79%	sétány	2	1,4%
Út	3	2,09%	útleágazás	1	0,7%
			sugárút	1	0,7%

Összefoglalásként elmondható, hogy a város utcanevadásában a 90-es éve elejétől kezdve a magyarság szempontjából pozitív folyamatok játszódtak le. Az addigi kommunista, ideológiai nevetek zömében magyar nevekkal, elsősorban személynévvel váltották fel. Közülük is tudatosan kiemelt szerepet kaptak a helytörténeti vonatkozású személynévvel történő névadás (81 név, 56,6%) mellett sok utcanevet alkottak földrajzi névből (23 név, 16,8%), elsősorban dűlőnévből, valamint szomszédos települések neveiből. 10,49%-ot alkotnak az ember szellemi és fizikai alkotásairól elnevezett utcák (15 név), és kisebb-nagyobb arányban képviselve van az utcanevadásban használt kategóriák mindegyike. Ez sokszínűvé, érdekesebbé teszi Beregszász utcaneveinek rendszerét, és hasznosan szolgálja a helyi magyarság azonosságtudatának a megőrzését. Nem mehetek el azonban szó nélkül a legnagyobb hiányosság mellett. Ez pedig az utcanevtáblák kérdése. Mert hiába kapott a város új utcaneveket, ezt a táblák sok utca esetében még tíz év elteltével sem tükrözik. Valószínűleg anyagi okok is közrejátszanak, de az emberi hanyagság is oka lehet ennek. Csak remélni tudom, hogy hamarosan ez a kérdés is megnyugtatóan rendeződni fog.

Irodalom

- Beregi Hírlap (napilap). Beregszász. 1990–.
- Beregszász város térképe 1:12 000 Beregszász. 2001.
- HAJDÚ MIHÁLY 1975: Budapest utcaneveinek névtani vizsgálata. Akadémiai K. Bp. (NytudÉrt. 87.)
- HAJDÚ MIHÁLY 1994: Magyar tulajdonnevek. Bp.
- KÁLMÁN BÉLA 1998: A nevek világa. 4. átdolgozott kiadás. Debrecen.
- KÁLNÁSI ÁRPÁD: Rendszerváltás – utcanev-változtatás: MNyj. XXXII: 51-61.
- KERESZTYÉN BALÁZS 2001: Kárpátaljai művelődéstörténeti kislexikon. Budapest—Beregszász. 2001.
- KISS LAJOS 1988, Földrajzi nevek etimológiai szótára. I–II. Negyedik, bővített és javított kiadás. Bp.
- PÉCS GYÖZŐ 1943: Beregszász megyei város útmutatója. Beregszász.
- ZUBÁNIC LÁSZLÓ 2001: Beregszászi kalauz. Beregszász.

SEBESTYÉN ZSOLT